

TRẦN MẠNH TIẾN

LÍ LUẬN PHÊ BÌNH
VĂN HỌC VIỆT NAM
ĐẦU THẾ KỈ XX

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

MỤC LỤC

Trang

LỜI NÓI ĐẦU	5
LỜI GIỚI THIỆU	7
MỞ ĐẦU	11
1. Thời đại mới và sự chuyển mình của nền văn học	11
2. Tình hình nghiên cứu lí luận phê bình 30 năm đầu thế kỉ XX.....	15
Chương 1. NHỮNG QUAN NIỆM CHUNG VỀ VĂN HỌC	
VÀ NHÀ VĂN	28
I. Về một số đặc trưng của văn học.....	28
1. Văn học thuộc phạm vi cái đẹp.....	30
2. Văn học gắn liền với tình cảm.....	31
3. Văn học là nghệ thuật ngôn từ.....	34
II. Các mối quan hệ cơ bản của văn học	35
1. Văn học với hiện thực.....	36
2. Văn học với tư tưởng và đạo đức	40
3. Văn học với tinh hoa văn hoá và truyền thống dân tộc	43
III. Công dụng của văn học.....	59
1. Văn học có tác dụng thẩm mĩ sâu rộng.....	60
2. Văn học có sức mạnh khai thông dân trí.....	61
3. Văn học là vũ khí đấu tranh giải phóng dân tộc	65
IV. Nhà văn - chủ thể của văn học	67
1. Tài năng, nhân cách, vốn tri thức của nhà văn	67
2. Một số trạng thái tâm lí sáng tác	72
3. Cá tính sáng tạo với vấn đề phong cách.....	74
4. Về phụ nữ với văn học.....	77
Chương 2. QUAN NIỆM VỀ TÁC PHẨM VĂN HỌC	
VÀ CÁC THỂ LOẠI CHÍNH	85
I. Tác phẩm văn học	85
1. Khái niệm chung về tác phẩm	85
2. Tính chỉnh thể của tác phẩm văn học	86
II. Thơ	90
1. Quan niệm chung về thơ.....	91

2. Một số ý kiến về phân loại thơ.....	97
3. Vấn đề đổi mới thơ	100
III. Tiểu thuyết.....	104
1. Quan niệm chung về tiểu thuyết.....	105
2. Các thành phần của tiểu thuyết.....	113
3. Một số ý kiến về phân loại tiểu thuyết	119
IV. Kịch.....	121
Chương 3. VỀ PHÊ BÌNH VĂN HỌC.....	122
I. Những khuynh hướng chính trong phê bình văn học	
đầu thế kỉ XX	122
1. Phê bình truyền thống.....	128
2. "Phê bình mới"	137
II. Cuộc tranh luận <i>Truyện Kiều</i> giữa những năm hai mươi.....	144
1. Các quan điểm trong cuộc tranh luận	147
2. Đánh giá thực chất cuộc tranh luận.....	155
KẾT LUẬN.....	160
PHỤ LỤC	166
TÀI LIỆU THAM KHẢO	344

LỜI NÓI ĐẦU

Lí luận phê bình văn học Việt Nam đầu thế kỉ XX là chuyên khảo đầu tiên của tác giả về giai đoạn 30 năm đầu thế kỉ XX đã được Nhà xuất bản Giáo dục ấn hành năm 2001. Hơn mười năm qua cuốn sách được dùng làm chuyên đề giảng dạy cho hệ đào tạo Sau Đại học, sách tham khảo cho sinh viên đại học và đông đảo bạn đọc ngành Ngữ văn.

Công trình đã tập trung khảo sát những thành tựu cơ bản của lí luận phê bình văn học Việt Nam trong thời kì lịch sử dân tộc có nhiều biến cố trọng đại. Đó là cuộc “hội nhập” đầu tiên giữa Việt Nam và thế giới phương Tây ngoài mong muốn. Nhưng với truyền thống văn hiến từ lâu đời, cha ông ta đã tìm ra những con đường đi tới. Thế hệ những “nhà văn đi tiên phong” đã mở ra một thời kì mới cho nền văn học Việt Nam hiện đại. Các thành tựu lí luận phê bình trong giai đoạn giao thời là tiền đề cho cuộc cách tân nghệ thuật trong giai đoạn 1930 - 1945 và mở đường cho văn học các giai đoạn sau này. Hơn 20 năm đổi mới từ 1986 đến nay, khi Việt Nam gia nhập các tổ chức văn hoá và kinh tế thế giới, vấn đề hướng đi luôn trở thành bức thiết, nhưng nhiều vấn đề cha ông ta đặt ra gần một trăm năm trước đến nay vẫn còn thời sự. Đó là những bài học về giữ gìn bản sắc dân tộc; vấn đề kế thừa và sáng tạo... Cho dù ở đâu và khi nào, lí luận phê bình vẫn luôn là người bạn đồng hành với sáng tác và gắn bó với việc giảng dạy văn học trong nhà trường. Muốn hiểu rõ văn học Việt Nam, phải hiểu rõ diễn biến của lí luận phê bình, chúng ta mới có được cái nhìn nhất quán về tiến trình lịch sử văn học dân tộc.

Lí luận phê bình văn học Việt Nam đầu thế kỉ XX là một phần trong hệ thống nghiên cứu của tác giả đã đi vào thực tiễn. Từ nhu cầu giảng dạy, học tập và tiếp nhận của bạn đọc, trong lần tái bản thứ ba này, tác giả tiếp tục bổ sung, hoàn chỉnh thêm và vẫn giữ nguyên **Lời giới thiệu** ban đầu của GS.TSKH Phương Lựu, người thầy đã có nhiều đóng góp cho tác giả về công trình nghiên cứu. Tác giả mong nhận được các ý kiến phê bình của bạn đọc.

Hà Nội, ngày 25 tháng 9 năm 2012

PGS.TS. TRẦN MẠNH TIẾN

LỜI GIỚI THIỆU

Dân tộc ta không giàu truyền thống triết học, cho nên di sản mỹ học nói chung, thành tựu lí luận phê bình văn học nói riêng cũng thưa mỏng. Tuy nhiên, không giàu, nhưng có và có hấp thu, nhưng không phải là không có những sáng tạo độc đáo, ngay trong suốt trường kì lịch sử trung đại. Đặc biệt, sang thế kỉ này, cùng với sáng tác văn học bước vào thời kì cận hiện đại, thì lí luận phê bình cũng có những bước chuyển mình rõ rệt ngay trong những thập kỉ đầu tiên. Các sách văn học sử trước nay ít chú ý đến hoạt động phê bình nói chung, và về giai đoạn này nói riêng. Cũng có một vài công trình gần đây đề cập đến những hiện tượng phê bình văn học trong giai đoạn này nhưng chưa quan tâm đến thành tựu lí luận, hoặc có chú ý, nhưng cũng chỉ điếm qua vài nét. Công trình *Lí luận phê bình văn học Việt Nam đầu thế kỉ XX* của Trần Mạnh Tiến, đã khái quát tình hình, đặc điểm và thành tựu lí luận phê bình văn học ba thập kỉ (1900 - 1930) tương đối toàn diện và có hệ thống, do đó rất có ý nghĩa và kịp thời, nhất là trong phong trào tổng kết văn học nước nhà thế kỉ này, tạo đà bước sang thiên niên kỉ mới.

Tác giả Trần Mạnh Tiến đã làm lịch sử vấn đề đầy đủ, không những sau này mà cả từ thời trước cách mạng ngay sau những năm ba mươi, không những ở miền Bắc mà cả ở miền Nam, rồi đánh giá công minh, ghi công cho những người đi trước và chỉ có như thế mới xác định được phải tiếp tục như thế nào. Và việc trước tiên, anh đã đề công sưu tầm tài liệu trong nhiều năm, mà ở đó có những sách ít quen thuộc như *Việt văn hợp tuyển giảng nghĩa* (1925) của Lê Thành Ý và Nguyễn Hữu Tiến, kể cả những sách ở nước ngoài như *Văn chương thi phú An Nam* của Hồ Ngọc Cận (*Imprimerie de société des missions Etrangères, Hong Kong, 1923*) hay *Tuyển tập và di cảo của Phạm Quỳnh* (An Tiêm, Paris, 1992)... Anh cũng đã dành một khối lượng thời gian khá lớn để sưu tầm những tài liệu hữu quan trong trọn bộ những báo như *Nông Cổ Mìn Đàm*, *Đông Pháp thời báo*, *Phụ nữ tân văn* và nhất là

trong *Đông Dương tạp chí*, *Nam Phong tạp chí*, *Hữu Thanh tạp chí*, ... *An Nam tạp chí*... Chính trên cơ sở những văn bản dịch thực về lí luận phê bình bình được sưu tầm rất công phu như vậy, sự khái quát lí thuyết của tác giả như thế mới thật đáng tin cậy.

Những kết quả nghiên cứu thể hiện trong công trình cho thấy rõ, hoá ra là ra trong những bước đầu tiên xây dựng nền văn học Quốc ngữ thuộc phạm trù hiện đại, theo phương hướng ái quốc và duy tân nói chung, các văn nhân và học giả nước ta đã có nhiều kiến giải về đặc trưng, công dụng, cùng các quan hệ giữa văn học với hiện thực, với tư tưởng, đạo đức và truyền thống văn học, về tài đức, tâm lí và phong cách sáng tác của nhà văn, về đặc trưng, cách phân loại và phương hướng cách tân thơ ca và tiểu thuyết. Tất nhiên cũng cập đến các vấn đề trên là một việc, nhưng cách nhìn khác nhau lại là một việc khác, nhất là khi xem xét các vấn đề cụ thể, không tránh khỏi tranh luận, xét; và tựu trung lại, ngay trong ba mươi năm đầu thế kỉ, phê bình văn học đã tự phân lập thành hai khuynh hướng: *phê bình truyền thống* của các nhà như Phan Kế Bính, Phan Khôi, Lê Thước... với *phê bình mới* chịu ảnh hưởng Tây học như Phạm Quỳnh, Nguyễn Triệu Luật, Nguyễn Tường Tam, Vũ Địch Long... Thật ra hai khuynh hướng này ban đầu có chỗ giao thoa, nhưng chuyển hoá đến chỗ cái sau thay dần cái trước. Có thể có những khía cạnh những vấn đề nói trên đã được nhắc đến, nhưng hệ thống hóa lại tương đối diện như vậy, nhất là về vấn đề lí luận là những đóng góp mới mẻ của tác giả.

Nhưng có những vấn đề như cuộc tranh luận về *Truyện Kiều*, người ta bàn luận nhiều như một vụ án của thế kỉ, nhưng tác giả đã đọc tỉ mỉ văn bản, xem xét thời gian công bố, cũng như thái độ đích thực của những chủ ngôn hữu quan, đưa ra những nhận xét có phần sát trúng hơn vào thực chất vấn đề. Tác giả cho rằng chung quanh vấn đề *Truyện Kiều* này (chứ không đến những vấn đề khác), thật ra Phạm Quỳnh chỉ đáng phê phán nhất với dung bài *Kỉ niệm cụ Tiên Điền* vì đã đảo lộn mối quan hệ giữa tinh hoa hoá dân tộc với sự tồn vong của đất nước, tập trung ở cái câu người ta hay chứng, nhưng phải trích toàn diện thêm cả những vế tiếp theo như: "*Truyện Kiều còn, tiếng ta còn, tiếng ta còn, nước ta còn, có gì mà lo, có gì mà sợ, có điều chi nữa mà ngờ*". Nếu chỉ có các vế trước, tuy đã sai, nhưng vẫn còn có thể biện minh rằng đây chỉ là lỗi nói thậm xưng hoặc ước lệ, nhưng

các vẻ sau rõ ràng là muốn đối ứng, xúc phạm đến phong trào cứu nước sôi sục đương thời. Song nói như thế cũng có nghĩa là không phải tất cả những sự đề cao của Phạm Quỳnh về *Truyện Kiều* đều sai, không có giá trị đóng góp. Phạm Quỳnh đã viết về *Truyện Kiều* từ năm 1919 bằng cách tiếp cận khác với truyền thống và với những khám phá mới mẻ và các bậc chí sĩ cũng đã ra tù từ năm 1921, có thể cũng không tán thành, nhưng thấy không có gì cần thiết phải lên án gay gắt cả. Mặt khác, sau bài *Kỷ niệm cụ Tiên Điền*, Nguyễn Tường Tam, Vũ Đình Long, Nguyễn Triệu·Luật vẫn rất đề cao *Truyện Kiều* trên Nam Phong, nhưng không quá cực đoan, cho nên các bậc chí sĩ không đã động gì đến. Như thế có thể thấy thật ra vốn chú ý của các bậc chí sĩ chỉ muốn phê phán bất cứ biểu hiện nào đối kháng lại tư tưởng cách mạng giải phóng dân tộc mà thôi.

Nhưng phê phán việc đảo lộn mối quan hệ giữa tinh hoa văn hoá dân tộc với sự tồn vong của đất nước, không nhất thiết dẫn đến việc phủ nhận *Truyện Kiều*. Mặt khác, đứng trên quan điểm đạo đức Nho giáo để phê phán phong hoá suy đồi đương thời cũng không nhất thiết phải phủ nhận *Truyện Kiều*. Trước kia Minh Mạng, Tự Đức còn cho Kiều: “trung, trinh, hiếu nghĩa”, rồi những nhà Nho đương thời như Phan Kế Bính, Phan Khôi, Đặng Trần Phát cũng ca ngợi đạo đức của Kiều. Song trong thực tế các bậc chí sĩ như Ngô Đức Kế và phần nào Huỳnh Thúc Kháng đã triệt để phủ nhận *Truyện Kiều* đã đành là sai, nhưng chủ yếu là sai về phương pháp đấu tranh, đã đồng nhất giữa phương tiện với mục đích, giữa đối tượng với biện pháp, ghét nhà chùa ghét luôn áo cà sa. Đó là đôi điều đáng ghi nhận cho việc đào sâu thêm của tác giả Trần Mạnh Tiễn.

Tóm lại, qua nội dung khoa học của công trình này, có thể khẳng định một nền lí luận phê bình văn học Việt Nam trong ba mươi năm đầu thế kỉ và gương mặt lịch sử văn học của giai đoạn này, từ đó hiện lên toàn diện đầy đủ hơn. Có hiểu được những thành tựu cùng những vấn đề lí luận phê bình như vậy, mới lí giải sát đúng hơn thực tiễn sáng tác cùng các hoạt động văn học khác trong giai đoạn này. Hơn nữa, xét trên tiến trình văn học suốt cả gần nửa thế kỉ trước cách mạng, những kết quả nói trên còn góp phần làm sáng tỏ những tiền đề lịch sử của những thành tựu rực rỡ trong giai đoạn văn học 1930 - 1945, trong đó có cả về lí luận phê bình, và nhất là những thành tựu thơ ca và tiểu thuyết. Đặc biệt kết

qua nghiên cứu về một di sản lí luận phê bình khá gần gũi này, đã đóng góp những tri thức và kinh nghiệm nội sinh quý báu cho việc xây dựng một nền phê bình lí luận dân tộc hiện đại ngày nay, và từ đó nó trở thành một tư liệu bổ ích cho việc giảng dạy và nghiên cứu ở bậc *Đại học* và *Sau Đại học*, miễn là không quên những thiếu sót mà tác giả khó tránh khỏi.

Xin chúc mừng TS. Trần Mạnh Tiến và trân trọng giới thiệu cuốn *Lí luận phê bình văn học Việt Nam đầu thế kỉ XX* với bạn đọc.

GS.TSKH. PHƯƠNG LỰU